

TOLDI Éva

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
eva.toldi@ff.uns.ac.rs

TRANSZNYELVŰSÉG, MŰFORDÍTÁS, KÁNON

Translingualism, Translation, Canon

Translingvizam, književno prevođenje, kanon

A dolgozat Melinda Nadj Abonji *Tauben fliegen auf* című regényét elemzi. A regény egy Jugoszláviából Svájcba kivándorolt vendégmunkáscsalád életét mutatja be, miközben kirajzolódnak a térség második világháború utáni történelmi eseményei is. Feltárja, hogy a szerző transzlingvális tapasztalata hogyan íródik bele a regénybe, hogyan konstituálja szereplőinek többes identitását, és milyen poétikai eljárások segítségével építi fel hovatartozás-tapasztalatauk bonyolult rendszerét. A kötetet több nyelvre is lefordították. Az előadás a német nyelvű szöveget a magyar és a szerb fordítás jellegzetességeivel állítja párhuzamba. A *Galambok röppennek föl* és a *Golubije srce* vizsgálata során arra a kérdésre keresi a választ, hogy a regényben megjelenített identitásváltozatok hogyan reflektálódnak azokban a kulturális környezetekben, amelyeket bemutat.

Kulcsszavak: transznyelvűség, többes identitás, vajdasági kulturális háttér, műfordítás

Melinda Nadj Abonji¹ *Tauben fliegen auf* című regényének jelen vizsgálata ismételt kanonizálási kísérletnek is tekinthető.² Amikor ezzel a kérdéskörrel kezdtem foglalkozni, még nem honosodtak meg a magyar irodalomtudományban a migráns szerzők műveit leíró fogalmak, én is nyelvváltásról, nyelvváltó írókról beszéltem. Az emigráns írók idegen nyelvű szövegei is többnyire a magyar irodalomtudományi diskurzus látókörén kívül estek. A magyar irodalom

¹ A dolgozat a Tartományi Felsőoktatási és Tudományügyi Titkárság 142-451-2515/2019-01. számú, Interferenciajelenségek a vajdasági magyar nyelvben és irodalomban című projektum keretében készült.

² Az előzményeket lásd: Toldi 2011a, Toldi 2011b, Toldi 2014.

az utóbbi években kerül szembe azokkal a kulturális jelenségekkel, amelyek a migrációnak mint társadalmi folyamatnak és az ezzel együtt járó kettős vagy többes kötődés tapasztalatának a velejárói.

A magyar irodalmi diskurzus elméleti terei is módosultak, egyre gyakrabban kerül szóba a kettős vagy többes kötődésű szerző/irodalom fogalma, ma már egyre többet tudunk a magyar kulturális háttérrel rendelkezőnek nevezhető írókról. Az utóbbiak olyan elméleti térrel kerülnek kapcsolatba, amelyeknek kulcsfogalmai a posztnemzeti irodalom vagy a transznyelvűség, ami „azokra az írókra vonatkozik, akik különböző okokból »elutasították« az anyanyelvüket, és vagy a lakóhelyük nyelvén írják a műveit, vagy mindkét nyelven” (Roguska 2017, 25).

Melinda Nadj Abonji is ezek sorába tartozik. Olyan német nyelvű író, aki vajdasági magyar kulturális háttérrel rendelkezik, ötéves korában került a szüleihez Svájcba, és hamarosan a német lett az első nyelve – akárcsak regénye narrátorának. Munkanyelve is a német. Első regénye, az *Im Schaufenster im Frühling* Ingeborg Bachman-díjat kapott, a második, a *Tauben fliegen auf* pedig 2010-ben elnyerte mind a Svájci Könyvdíjat, mind a Német Könyvdíjat, a német nyelvterület legrangosabb irodalmi elismeréseit, tehát igen nagy mértékű volt kanonizáltsága, amikor magyar nyelven Blaschtik Éva, szerb nyelven Dragoslav Dedović fordításában 2012-ben megjelent.

A regény egy vajdasági magyar vendégmunkás-família, a Kocsis család története, amely egyúttal a narrátor fejlődéstörténete, önmegértés-története. A multikulturális környezetből elszármazó család – miközben erején felül igyekszik beilleszkedni új környezetébe, a szintén többkultúrájú Svájc életébe – állandóan ingázik régi és új otthona között, ezáltal idegenség és otthonosság változatos helyzeteit éli meg. Ehhez társul a legújabb migrációs „élmény”, az 1990-es évek délszláv térségének háborúja, ami még összetettebbé teszi mind nyelvi, mind identitás szerkezetét. Tulajdonképpen ebből következik, hogy a regény többféle kulturális paradigmába is beleillik, része a migráns irodalomnak, a transznyelvű irodalomnak, a Balkán-háborúkat tematizáló irodalomnak, a családregegynek, a fejlődésregénynek, ezért különösen alkalmas arra, hogy valamely kánon része legyen.

Ezt az összetett kulturális tapasztalatot fordítja le regényében német nyelvre Melinda Nadj Abonji, tehát úgy is fel lehet fogni, hogy regénye a kultúrakutatás eszközeivel vizsgálható fordításprodukciónak.

A szerző transzlingvális tapasztalata hangsúlyosan íródik bele a regénybe, és konstituálja szereplőinek többes identitását, hovatartozás-tapasztalatuk bonyolult rendszerét. Nem csupán arról van szó, hogy a többes identitású szerzők munkáinak nyelvisége örökösen mozgó identitásfogalmat körvonalaz, azt,

hogy nyelvet váltani nem jelent automatikus és azonnali identitásváltást is, a régi, a lecserélt még sokáig – és gyakran nem is túl rejtett háttértextusként, néha kulturális tapasztalat formájában, máskor a nyelviség tematizálásával vagy a nyelvi kifejezés logikájának alkalmazásával – ott munkál az új háttérben, meghatároz világszemléletet és poétikát egyaránt. Melinda Nadj Abonji szándékosan helyez el olyan kulturális és nyelvi kódokat a regényében, amelyek transznyelvűségére vonatkoznak, abból adódnak, s amelyek segítségével azt a különleges identitásnarratívát létrehozza, amely német nyelvterületen döntően meghatározta kanonizációját.

Szegedy-Maszák Mihály *Kétnyelvűség a huszadik századi irodalomban* című tanulmányában Beckett életművét vizsgálva arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a kétnyelvűség végső soron csendhez vezet (Szegedy-Maszák 2008, 409). Melinda Nadj Abonji munkássága azonban éppen az ellenkezőjét példázza, sem a redukált nyelvi kifejezésformák alkalmazása, sem a nyelv lerombolásának indulata nem vezérli. A német nyelvű recepció szerint stílusa, nyelvhasználata perfekcionista. Kivétel nélkül megemlíti kivételes nyelvi teljesítményét: „Micsoda nyelv! Micsoda fantázia!” (Müller 2010). „Abonyi története kiváló, de az igazi élményt a regény nyelvezete jelenti” (Becker 2010). Nyelve „nagyon szép”, „dallamos és ellenállhatatlan” (Diener 2010). A nyelvi pontosság és minuciozítás, a teljes körű nyelvi beilleszkedés, a tökéletes nyelvtudás bizonyítása, az irodalmi nyelv birtoklásának bemutatása jellemzi. A nyelvi gondosság egyféle bizonyítási vágyból eredhet, hogy migránsként valóban tökéletesen elsajátította a nyelvet. Az önéletrajzi elemekből szőtt regény narrátora elmondja ugyan saját nyelvtanulásának folyamatát, traumatikus élményét is, a nyelvtudás hiányából adódó diszkrimináció eseteit mégis szüleinek, az első generációs vendégmunkásoknak a példáján szemlélteti.

Figyelemfelkeltő, hogy a regény nyelvét dicséri a recepció, amely pedig rendkívül heterogén, sok elidegenítő elemet tartalmaz. Vannak benne magyar szavak és frazémák, tartalmaz szerbhorvátot is, a szereplők angolul is beszélnek. Kifejezett a hibriditásra való törekvése. A nyelvi sokféleség méltánylásának történeti és kulturális eredői vannak, a svájci irodalomtörténet szerint ugyanis a svájci irodalom arra van predesztinálva, hogy folyamatosan kulturális és nyelvi határokat lépjen át, folyamatosan résztvevője legyen a „transznacionális nyitásnak”, és érzékelje „a többnyelvűséggel járó produktív nehézséget” (Peter Utzot idézi Pabis 2014, 8).

A több nyelv megjelenése mellett a regény német nyelve sem homogén. Olvashatók benne magyar idézetek németül, magyar nyelvi fordulatok németül, továbbá a magyar és a délszláv vendégmunkások tört német nyelve is megje-

lenik. Ezenkívül svájci német kifejezések, amelyekhez különleges viszonyuk van a svájci íróknak, amennyiben úgy érzik, hogy nem ugyanazon a nyelven beszélnek (svájci német), mint amelyen írnak (*Hochdeutsch*), így az „anyanyelv” és az „apanyelv” közötti folyamatosan meglévő feszültséget is érzékelik (lásd Pabis 2014). „A migrációs tapasztalathoz köthető nyelvi és kulturális hibridizáció ebben az értelmezésben tehát egy olyan mai tendencia, amelynek egyfajta kicsinyítő tükrői vagy előképei a Svájcon belüli pluralizálódási folyamatok” (Pabis 2014, 8). Melinda Nadj Abonji regényének nyelvi összetevői a nyelvi fordításproduktióként való értelmezés lehetőségét is felvetik.

A sokféle nyelv megjelenése kifejezetten provokálja az egybevető fordításvizsgálatot, a párhuzamos olvasást és a relevanciaelméleten alapuló ekvivalenciavizsgálatot.

A relevanciaelmélet szerint a nyelvileg kódolt megnyilatkozás mindig aluldeterminálja a kommunikálni szándékozott gondolatot, és a nyelvileg kódolt, explicit formában kifejezett jelentések (explikatúrák) csak egy részét jelentik a teljes üzenetnek. Az üzenet másik (és gyakran fontosabb) részét *következtetések* révén kapjuk meg (implikatúrák). Az, hogy az üzenetből mennyit és mit fejezünk ki explikatúrák, illetve implikatúrák formájában, a relevancia elvétől függ, tehát attól, hogy milyen hatást akarunk elérni, és ehhez milyen feldolgozási erőfeszítést tartunk optimálisnak (Heltai 2009, 13).

Az explicitáció–implicitáció kérdése külön vizsgálatot érdemel, méghozzá a fakultatív explicitációnak nevezett jelenség, annak is a pragmatikai vonatkozása, mert úgy hiszem, az irodalmi szövegek vizsgálata során ez lehet releváns tényező. „A pragmatikai explicitáció a célnyelvi szöveg olyan kiegészítése, amelyre a forrásnyelvi és a célnyelvi olvasók háttérismereteinek különbségei miatt van szükség” – mondja Klaudy Kinga (Klaudy 2007, 170). A pragmatikai explicitáció a nyelvek közötti relevancián alapul, de mindig „nyelven kívüli” oka van.

Ha az explicitációt egészen tágan értelmezzük, azt mondhatjuk, hogy annak egyik változatát a forrásnyelvi szöveg – a német – is alkalmazza, méghozzá azokban az esetekben, amikor kulturális reáliákat épít be a szövegbe. Ezeket ugyanis egy másik kultúrából emeli be a német szövegbe, így elkerülhetetlenül élnie kell a magyarázat eszköztárával. Az alábbiakban azt is megvizsgáljuk, hogy a reáliák hogyan jelennek meg a magyar és a szerb fordításban.

A kulturális specifikumok érzékeltetésére a német szöveg számos magyar szövegegységet tartalmaz. Ilyen funkcióban jelenhetnek meg olyan egyszerű kifejezések is, amelyeknek nincs reáliajellegük, az elbeszélő mégis különle-

ges jelentőséget, hangulati értéket tulajdonít nekik, ezért magyarul illeszti be őket a szövegébe. Ezek lehetnek szavak és szókapcsolatok, valamint frazémák, amelyek a dőlt betűvel jelölt magyar szó mellett megjelennek németül is – *gyík, utca, család, háború, vajdasági magyar* –, de előfordul, hogy a magyar szó jelentését németül is körülírja.

A magyar fordításban szavak és szókapcsolatok fordítása természetesen elmarad. Például:

Német: ...ich will nicht über den Krieg – *háború* – reden...

Magyar: ...a *háború*, erről én most nem szeretnék beszélni...

Szerb: ...ne želim da pričam o ratu – *háború* – čujete li me...

A körülírás példája, amikor a lexéma a német forrásszövegben magyarul jelenik meg, és ott meg van magyarázva németül: „*pogácsa*... ein Salzgebäck aus Häfe, Schweinegrieben oder Quark”.

A magyar célnyelvi közönségnek nincs szüksége magyarázatra, a magyar fordításban csak a *pogácsa* szó szerepel.

A szerb fordítás honosítani igyekszik, és ha olyan reáliáról van szó, amelynek a jelentése megközelítőleg azonos, csak magyarul tünteti fel. Ilyenkor tulajdonképpen transliterációt végez, de analógiásan gondolkodik, az analógiás fordításhoz hasonló megoldást választ. A *pogácsa* szó hangzásában megközelítőleg azonos a szerb *pogačav*al, és mindkettő tésztafélélet jelent, de nem ugyanazt, a szerbben egyfajta kenyeret neveznek meg vele. Ezért az összetevők nincsenek lefordítva. De másutt is, amikor csak lehetséges, analógiás fordítást végez, így lesz például a *fasírtból čufte* (paradicsomszószban főtt vagdalthús-gombóc).

A regénynek két nagyjelenete van, amely valóságos tárháza a reáliáknak, az egyik a vajdasági lakodalom, a másik az anya ötvenedik születésnapjának megünneplése Svájcban, amelyre összegyűlnek az ismerősök és a rokonok. Nemcsak hangulatteremtő funkciója van ekkor a forrásszövegben megtalálható reáliáknak, hanem kultúráközvetítő is.

Ennek érzékeltetésére a forrásszöveg szó szerint lefordítja a magyar dalokat, és dőlt betűvel jelzi, hogy fordításos idézetről van szó.

Német: *Komm hierhin, geh nicht dorthin, komm hierhin, mein Herzchen, und gib mir ein Küsschen...*

Magyar: Erre gyere, ne menj arra, erre szebb út van, mint amarra, erre gyere, szívem Katicája, adj egy csókot utoljára...

Szerb: Dođi meni, dušo moja, dođi meni, ne idi tamo, dođi meni, poljubi me...

Ilyenkor a fordítás a forrásszövegben jelenik meg. A magyarban nem kell fordítani, „csak” megtalálni a magyar megfelelőt. A szerb a német alapján fordít, ám ez az eredetnél, a magyarnál, mindig sokkal szimplább megoldásokat eredményez.

Különleges nyelvi megoldás valósul meg akkor, amikor a forrásnyelvi német szövegben magyar frazeologizmusok szó szerinti fordításával találkozunk. Az alteritás érzékeltetése ilyen esetben gyakran nem elidegenítő hatású, hanem poétikus szóképeket eredményez.

Német: ...ich habe keine Auge zugeedrückt, oder, wie man auf Ungarisch sagt, meine Augen sind traumlos geblieben...

Magyar: ...le sem hunytam a szemem, vagy magyar fordulattal élve, *nem jött álom a szememre...*

Szerb: ...nisam ni oka sklopio, ili kako se kaže na mađarskom: moje oči su ostale besane...

A magyarban ilyenkor szintén helyettesítés valósul meg, a magyar fordulatra való hivatkozás pedig el is maradhatna, nem kellene a szószerintiséget követni. A szerbben szintén szép poétikus fordulat adja vissza a mondanivalót.

A fordítói megoldásokat az alábbi táblázat szemlélteti:

	Német	Magyar	Szerb
Magyar lexémák/ kulturális reáliák	magyar + fordítás	magyar, nincs fordítás	magyar + fordítás
Magyar lexémák/ kulturális reáliák	magyar + körülírás	magyar, nincs fordítás	magyar + fordítás/ honosítás
Magyar frazémák	német fordítás	magyar, nincs fordítás (helyettesítés)	fordítás

Ennek alapján azt látjuk, hogy a magyarban pótolhatatlan hiányok keletkeznek, amelyek stílári tekintetben nagyban befolyásolják a befogadást. A magyar fordító minden bizonnyal úgy ítélte meg, hogy a *magyar lexémák, frazémák és idézetek visszafordítása magyarra* nem biztosítja kellőképpen a forrásszövegben megjelenő idegenségvonatok ekvivalenciáját, a vajdasági magyar reáliák magyarra visszafordítva nem közvetítenek kellő idegenségtapasztalatot, hanem neutralizálják a szöveg hatását. A fordító ezért az explicitációnak egy olyan

változatához folyamodott, amelyet a szó szerinti jelentés nem, de a kontextus igazol. Ugyanúgy jár el, mint a forrásszöveg a magyar nyelvű betétekkel: néhány specifikusan a *Gastarbeiterekre* jellemző reáliát nem fordít le, hanem meghagy német nyelven. A neutralizáló hatás mellé ezzel elidegenítő effektust iktat be. Meghagyja eredetiben például a *Wäscherei*, *Glättere*, *Büglerei* stb. szavakat, továbbá a bevándorlási hivatal kifejezéseit: *Wartefrist*, *Ausweis* stb. Például:

Német: Familiennachzug

Magyar: *Familiennachzug*, a „csalátutánvonás”, azaz a család őtána költöztetése

Szerb: pravo „pridruživanja porodice”

Vagy:

Német: Papierschweizerin

Magyar: „papírsvájci”, *Papierschweizerin*

Szerb: papirna Švajcarkinja

A magyar fordítás kísérletet tesz arra, hogy megteremtse a stiláris ekvivalenciát, és nyakatekerten adja vissza a forrásnyelvi kifejezést. A szerb fordító nem érzi szükségét a német szavak ismétlésének, hanem szó szerint fordít, honosít, az eredetihez legközelebb álló szót találja meg a körülírásra.

További példa:

Német: ...*Friedhof* sei, wenn keine Musik läuft...

Magyar: ...*Friedhof*, azaz „temető” van, ha nem szól a zene...

Szerb: ...ovde je kao na groblju kada nema muzike...

A szerb szövegnek ekkor nincs oka arra, hogy tovább fokozza az idegenszerűséget, nem toldja meg semmivel a mondatot. A magyar fordításba pedig a másutt eltűnő idegenség kompenzációjaképpen kerül be a német szó. Kompenzációra pedig azért mutatkozik igény, mert a halmozás a regény egyik poétikai sajátosságának tekinthető, ideértve a reáliák halmozását is. Például az ételnevek, amelyek a magyar konyhára jellemzőek, németül szerepelnek a forrásnyelvi szövegben, a magyar fordításban semmiképp sem hatnak különlegesnek. A paprikás csirke, a kovászos uborka, a töltött paprika, a marhapörkölt szó nem rendelkezik olyan kultúraspecifikus erővel, mint a németben, sőt egyenesen semleges elemmé válik, tovább növelve a neutrális hatást.

A regény címe, valamint magyar és szerb fordítása külön figyelmet érdemel. Érdemes emlékeztetni, általában milyen kommunikatív funkciókat hordoz.

(1) megkülönböztető: eltér más címeiktől; (2) metatextuális: azonosítható mint cím; (3) fatikus: kapcsolatot teremt az olvasóval; (4) referenciális: informál a mű tartalmáról és stílusáról; (5) expresszív: közvetíti a szerző véleményét; (6) felhívó: erőteljes hatásával föl hívja magára a nem érdeklődő olvasók figyelmét is. A címek megszövegezésében többféle hatás érvényesül: a szituáció, vagyis az adott kultúra és az adott műfaj tényezői, valamint az érvényes irodalmi normák és az esetleges intertextuális vonatkozások hatása. E körülmények, valamint a befogadó szükségletei teremtik meg tehát azt a közeget, melyben a befogadó fölismeri a címek kommunikatív funkcióit (Boldog 2009, 91).

A recepció a *Galambok röppennek föl* címben a föl szóalakot kifejezetten tájnyelvinek tartja, a kritikusok szerint ez is a regionális markerek közé tartozik, ezzel utal a tartalmára. A magyar cím fordítása szó szerinti, és jelentésében megőrzi az eredeti metaforikusságát. A galamb felröppenése a gondoktól, a múlttól való megszabadulás kifejezésekként értelmezhető, a regény kontextusában azonban a névszó első helyre kerülése még olyan képzetköröket is bevon, amelyek szintén párbeszédbe kerülnek a szöveggel: nem katonai repülő, hanem galambok röppennek fel, és a regény többjelentésű, rétegzett galambmetaforáira hívja fel a figyelmet.

Az *auffliegen*nek azonban több jelentése van, a hír is felröppen, tehát valaki lelepleződik, kiderül róla valami. A szerb fordító feltehetően erre gondol, amikor elutasítja a szó szerinti fordítást. Jelen esetben azonban túlmagyaráz, bár magyarázata nem légből kapott, a szövegkontextus igazolja. A regényben, amely krimiszerűen építkezik, valóban sok minden kiderül, az is, miért éppen a galambok kerülnek a címbe: galambtenyésztő a narrátor egyik nagybátyja, aki dezertál a legutóbbi délszláv háborúban. És végül kiderül az igazi ok is, hogy az apa miért választja a vendégmunkássorsot, honnan ered örökös idegenségérzete: apját a kommunisták munkatáborba hurcolják, aminek következtében hamarosan meghal, de őt magát is minduntalan ellehetetleníti a rendszer. Egyszóval, a galambokról is sok minden kiderül. A szerb fordítónak mégsem tetszett ez a jelentés, és talált egyet, amely a szerb befogadó kulturális kontextusához közelebb áll, amely a vajdasági magyar mentalitást is jellemzi. A regény egyik nagyjelenetében az anya ötvenedik születésnapját ünneplik Svájcban, s sorra éneklük a magyar nótákat, többek között azt is, hogy „Galambszívet örököltem az édesanyámtól”. Ezt a fordulatot tartotta olyan kifejezőnek a fordító, hogy címbe emelje. „Általában könnyebb a fordítónak helyesen értelmezni a szerzői szándékot és létrehozni az ennek megfelelő hatást a célnyelvi szövegben, ha a forrásnyelvi és a célnyelvi befogadó kulturális ismeretei és elvárásai azonosak” (Boldog

2009, 85), illetve ugyanazt a kulturális hagyományt ismerik. A fordító feltételezése szerint a magyar nóta az a mozzanat, amelyre leginkább ráismerhet célközönsége. A *Golubije srce*, azaz *Galambszív*, a szirupos magyar nótából vett regénycím ugyan nem teljes félreértésen alapul, mégis kontextusteremtő funkcióban van, elmozdítja a szöveg jelentéseit.

Végezetül feltehető a kérdés, hogy ezek a fordítói eljárások milyen eredményhez vezetnek. A fordításvizsgálat akkor mutat túl a szöszedet határain és válik jelentéssé, amikor kiderül, hogy az idegenségtapasztalat meghatározza a befogadást is: a német recepció az idegenszerűt újításként fogja föl, és nagyra értékeli. Nem véletlen, hogy a migrációs háttérrel rendelkező szerzők jelentősége megnőtt, van olyan kritikus, aki szerint Melinda Nadj Abonji regénye is annak a bizonyítéka, hogy a bevándorló szerzők élesztik fel a német irodalmat (Gauss 2010). A feszültségtelnek és izgalmasnak tartott német mondatokat a magyar recepció nem ilyenek ítéli meg, a magyar fordítás bonyolult mondatai unalmasak és fárasztóak (lásd Szarvas 2013).

A szerb fordító számára nem elengedhetetlen, hogy külön idegen elemeket illesszen a szövegbe, hogy újabb aspektussal támassa alá az idegenséget. „A fordítási módszer megválasztása attól függ, hogy a feltételezett célnyelvi olvasónak mi a célja, és mekkora feldolgozási erőfeszítésre hajlandó, vagy a fordító mekkora feldolgozási erőfeszítésre akarja rávenni” (Heltai 2009, 19). Fordítói stratégiáját úgy választotta meg, hogy minél inkább csökkentse a „feldolgozási erőfeszítést”, és a lehetőségekhez képest csökkentse a „kontextuális hatást”. Szerb nyelvterületen nem volt recepciója. A *Golubije srcét* egy nagy példányszámú politikai magazin kritikarovatában méltatták, ennél nagyobb siker nem is várható (Pančić 2012). A honosítási eljárások pedig afelé mutatnak, hogy a fordító jó szándékán nem múlt semmi, ő el akarta fogadtatni a regényt. Feltehetően a balkáni háború mint téma gátolja kanonizálását.

Szegedy-Maszák Mihály szerint „a fordítás sikere azon múlik, befogadja-e a célkultúra, anélkül, hogy elvesztené idegenszerűségét” (Szegedy-Maszák 2013, 196). Láthatjuk, hogy a magyar fordítás hősies küzdelmet folytat az idegenség megtartása érdekében, és sikeresnek mondható. A fordításvizsgálat után megállapíthatjuk, hogy a regény kanonizációját a fordítás minősége nem befolyásolta döntő módon. A magyar kritikusok egy része megállapítja, hogy a *Galambok röppennek föl* jó fordítás, sőt jó regény is (Szarvas 2013), ezt a véleményt azonban nem osztja mindenki.

Ennek okait kutatva kézenfekvő választ kapunk, ha megvizsgáljuk a német, magyar és szerb nyelvű kötet fedőlapját. A grafikai megoldások vizsgálatával általában nem jutunk releváns következtetésre a tartalmat illetően. Ebben

az esetben azonban feltűnő a hasonlóság a fedőlagra kiemelt motívumok és a recepció sugallta jelentéstartalmak között. A *Tauben fliegen auf* fedőlapján egy barna Chevrolet látható, a vendégmunkások jellegzetes autója, amelyet elsőként és legolcsóbban vásárolhattak meg, hogy már első hazalátogatásukkor demonstrálják a jólétet, amelybe kerültek. A *Golubije srce* fedőlapján az egykori Jugoszlávia útlevele látható a nemzetek „testvéri közösségét” jelképező címerrel, valamint svájci bélyegek, s mindez együtt az 1990-es évek háborús narratíváját aktivizálja. A *Galambok röppennek föl* fedőlapján egy kávézóasztal és egy kávéscsésze látható, ami arra a tartalmi mozzanatra utal, hogy a Kocsis család Svájcban akkor érzi, hogy végre révbe ért, amikor átveszi egy helyi vállalkozótól a Mondial kávézó üzemeltetését.

A recepció is ennek megfelelően alakul. A német a migráció mozzanatát, az állandó úton levést, az új és a régi otthon közötti ingázást emeli ki. A szerb a Jugoszlávia történetének mozzanatait és a széthullásának következményét kiemelő tematikus síkra koncentrálnak. A magyar recepcióban a magyarországi és a vajdasági magyar megközelítés elkülönöződése figyelhető meg. Erről olvashatunk Szarvas Melinda kritikájában:

érdekes felfigyelni arra, hogy ez a kritika [a magyarországi – Sz. M.], amely pontosan érzi és értékeli Ildi joggal megalázásként átélt helyzetének hiteles, találó lélektani ábrázolását, milyen mértékben érzéketlen maradt a balkáni horror-show-val szemben. Szinte csak tudomást vesz róla, anélkül, hogy érezné ennek tragikumát. Persze lehet, hogy ehhez személyes élmény kell, s nem elég az olvasói figyelem (Gerold László internetes bejegyzését idézi Szarvas 2013).

A magyarországi recepció nem helyez hangsúlyt arra, hogy a regény jelentős mozzanata az identitás megfogalmazása, méghozzá nem általában a magyar, hanem a vajdasági magyar identitás reprezentációjára tesz kísérletet. A hovatartozás rétegzettsége és sokfélesége éppúgy nem lesz diskurzus tárgya, mint annak eltűzött, humoros és előítéletes változata. A regény legjobban megrajzolt figurája, az apa igen harsányan ki is mondja minden alkalommal ezzel kapcsolatos gondolatait, lányai számára így képzeletben el az eszményi férfit:

szerbet csak legutolsó helyen, oroszot biztosan nem, de svájcit sem, az eszményi férfi magyar, legjobb, ha mindjárt *vajdasági magyar*, akinek nem kell elmagyarázni a történelmet, aki tudja, mit jelent a kisebbséghez tartozni, és mivel tudja, ő is kivándorolt, Svájcba, olyan vajdasági magyar, aki sikeres lett Svájcban, rendes szakmája van, vagyis nem beszédből, festésből vagy zenélésből él (Nadj Abonji 2012a, 180–181).

Már ennyiből is kiderül, hogy sztereotípiák sorolásáról van szó. A recepció nem veszi észre, hogy sarkított, ironikus, végtelenségig vitt, szándékosan túlzó ez a fajta identitáskonstrukció, ami különösen nyilvánvalóvá válik, ha tudjuk, a nemzetkarakterológiai jegyek felsorolása ezzel nem fejeződik be, jövődöbéli vejenek még a következő tulajdonságokkal is rendelkeznie kell: „az ajka fölött bajuszt hord, a haja rövid, mindig elsőként veszi elő, észrevétlenül, a pénztárcáját, sosem hagyja, hogy egy nő meghívja, szeret nehéz, férfias ételeket enni, az ellentéte tehát azoknak a sápadt férfiaknak, akik úgy eszik a zöldséget meg a salátát, mint a tehenek a fűvet, ruházata rendezett, főleg a cipője”. Az elbeszélő fiatal lány ugyanis – már a másodgenerációs vendégmunkások szemszögéből – másként látja a világot, mint az apja.

A vajdasági magyar recepció érzékenyen reagál a regényben megjelenő identitásnarratívákra. Ennek ellenére összességében rendkívül elutasító. Aminek a háttérben a referenciális olvasat szempontjai figyelhetőek meg, hiányosnak tartja a szerző tudását a térség történelmi eseményeiről.³

Végezetül megállapítható, hogy a Melinda Nadj Abonji regényének értékét és újdonságát elsősorban célközönsége határozza meg. A vajdasági magyar írók között szinte nincs olyan, akinek a szövegeiben ne jelenne meg a háborús tapasztalat. Közöttük vannak olyanok, akik alakulástörténetében, jelenidejűségében ragadják meg az eseményeket, s ez a felfogás ars poeticájukba is beépült, de az idő múlása azoknak is megnyilatkozási lehetőséget biztosított immár, akik az utólagos tudás és ismeret, a feldolgozott élmény távolságából és perspektívájából szemlélik a személyes történelmet. A német nyelvű regénynek a célközönsége ugyanis az a domináns társadalmi közeg, amellyel a narrátor kommunikál, amelynek hiányos ismeretei lehetnek a térségről. A regény éppen ezért teheti fel koncentráltan a legfontosabb identitáskérdéseket és jeleníthet meg identitásmozzanatokat aprólékosan.

Ilyen nagy mennyiségű reálihalmazt, ilyen intenzitású explicitálást forrás-szövegben, azaz vajdasági magyar szerző magyar művében elképzelhetetlennek tartok, az ottani szerző ugyanis mindenkor számol az implikáció tökéletes működésével a kultúrán belül, a szöveg hatásmechanizmusának eleme mindig az utalásos ráismertetés, sőt, a szöveg esztétikai minősége is a rejtett utalások, a metaforák bonyolult rendszeréből áll össze. Ezért gondolom, hogy a német nyelvű szöveg legjobb értői is a magyar olvasók lehetnek. Az esztétikum sajátossága, hogy nyelvi bravúrijait, mondatainak feszültségét, rafinált szerkezetét is a magyar olvasók érzékelhetik leginkább. Nyilván ezért van, hogy a magyar

³ Lásd Bence 2015, Szögi 2012.

germanisták mutatnak legnagyobb érdeklődést a regény iránt, s ők a legfogékonyabbak kérdésfelvetéseire is, amivel a leginkább hozzájárulnak a regény kanonizálásához magyar nyelvterületen.

Irodalom

- Becker, Tobias. 2010. Hier wachsen Ihnen Hörner beim Lesen! *Spiegel On-line*. <http://www.spiegel.de/kultur/literatur/0,1518,721656-9,00.html>. (2019. ápr. 4.)
- Bence Erika. 2015. Szabad-e fogatlan szájjal nevetni? *Magyar Szó, Kilátó*, okt. 17–18. 24–25.
- Boldog Gyöngyi. 2009. Célközönség és fordítói stratégiák. *Fordítástudomány* 11 (1): 84–100.
- Diener, Andrea. 2010. Ein Krieg ist ein Krieg, ein Arbeitslager ist ein Arbeitslager. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, szept. 10. <http://www.faz.net/artikel/C30347/melinda-nadj-abonji-tauben-fliegen-auf-ein-krieg-ist-ein-krieg-ein-arbeitslager-ist-ein-arbeitslager-30306615.html> (2019. ápr. 3.)
- Gauss, Karl-Markus. 2010. Melinda Nadj Abonji. Tauben fliegen auf. Verwehungen des Glücks. *Süddeutsche Zeitung*, okt. 5. <http://www.sueddeutsche.de/kultur/melinda-nadj-abonji-tauben-fliegen-auf-verwehungen-des-gluecks-1.1008263> (2019. ápr. 5.)
- Heltai Pál. 2009. Fordítás, relevancia, feldolgozás. *Fordítástudomány* 1–2. 13–28.
- Klaudy Kinga. 2007. *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta.
- Müller, Uli. 2010. *Financial Times Deutschland*, jan. 18. <https://masterplanet.ch/melinda/pressespiegel/tauben-fliegen-auf> (2019. ápr. 4.)
- Nadj Abonji, Melinda. 2010. *Tauben fliegen auf*. Salzburg und Wien: Jung und Jung.
- Nadj Abonji, Melinda. 2012a. *Galambok röppenek föl*. Ford. Blaschtk Éva. Budapest: Magvető.
- Nadj Abonji, Melinda. 2012b. *Golubije srce*. Ford. Dragoslav Dedović. Beograd: Laguna.
- Pabis Eszter. 2014. Többnyelvűség, hibriditás és a kultúrák párbeszéde a modern svájci irodalmakban. *Filológiai Közöny* jan. 5–28.
- Pančić, Teofil. 2012. Bačko srce u procepu. *Vreme*, szept. 13. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1072218> (2019. ápr. 10.)
- Roguska, Magdalena. 2017. Identitásnarratívák kortárs magyar származású írónők prózájában. *Hungarológiai Közlemények* 18 (3): 25.
- Szarvas Melinda. 2013. A közhely, és ami nem az. *Kalligram* 5. 91–94.
- Szegedy-Maszák Mihály. 2008. Kétnyelvűség a huszadik századi irodalomban. In *Uő. Megértés, fordítás, kánon*. 398–409. Pozsony: Kalligram.
- Szegedy-Maszák Mihály. 2013. Lehetetlen, de szükségszerű. In *A mű átváltozásai*. 182–208. Pozsony: Kalligram.
- Szőgi Csaba. 2012. Zürich retour. *Sikoly* 31–32. 172–175.

- Toldi Éva. 2011a. Hovatartozás-tudat, nyelvváltás, poétikai tapasztalat. *Korunk* 11. 86–91.
- Toldi Éva. 2011b. Vendégmunkások kávézója. *Új Könyvpiac* 7–8. 14–15.
- Toldi, Eva. 2014. Estetika multikulturalizma. In *Susret kultura: Sedmi međunarodni interdisciplinarni simpozijum*, szerk. Ivana Živančević Sekeruš–Nebojša Majstorović. 385–391. Novi Sad: Filozofski fakultet.

TRANSLINGUALISM, TRANSLATION, CANON

The paper analyses the novel *Tauben fliegen auf* by Melinda Nadj Abonji. The novel describes the life of a family that emigrated to work in Switzerland, while the reader also learns about the history of the region after World War II. The paper reveals how the novel is permeated by the author's translingual experience, how it defines the multiple national identity of the characters, and the poetic procedures which she uses to build the complex pattern of their experience of the sense of belonging. The book has been translated into several languages. The lecture parallels the characteristics of the German text with the Hungarian and Serbian translations. By analysing the *Galambok röppenek föl* and *Golubije srce*, the paper seeks the answer to questions of how the variations of identity in the novel are reflected in the cultural environment it presents.

Keywords: translingualism, multiple identity, Vojvodinian culture background, translation

TRANSLINGVIZAM, KNJIŽEVNO PREVOĐENJE, KANON

Rad analizira roman Melinde Nađ Abonji pod naslovom *Tauben fliegen auf*. Roman predstavlja život jedne jugoslovenske porodice na privremenom radu u Švajcarskoj pri čemu se prikazuju i istorijski događaji regiona neposredno posle Drugog svetskog rata. Osim toga, dolazi do izražaja i način na koji se translingvalno iskustvo autora manifestuje u romanu, i to u nastanku višestrukih identiteta junaka i poetskim postupcima kojima se stvara komplikovani sistem iskustva pripadnosti. Studija upoređuje nemački tekst sa karakteristikama mađarskog i srpskog prevoda. Kako se identitetske varijante iz romana reflektuju u prevodima (*Galambok röppenek föl* i *Golubije srce*) u kulturnom okruženju, takođe je predmet ovog rada.

Ključne reči: translingvizam, višestruki identitet, vojvođanska kulturna pozadina, književni prevod